

DannY De LaeT

DE PARASITAIRE KRINGLOOP

OF VAGEBONDEN IN VLAAMSE LETTEREN

Het ware verhaal van

Illustratie Emiel Walravens

INHOUD

7	INTRO: DE VROLIJKE DADEN VAN VERHULST EN BRUYLANTS BIJGESTAAN DOOR ROBERT EN BERTRAND
11	I. DE STAM – DE FRANSE OERBRON
11	A) Histoire vraie et sincère de Robert et Bertrand
21	B) Le Robert et Bertrand nouveau est arrivé
27	II. DUITSE TAK EN VLAAMSE WORTELS
27	A) De Metamorfose: Bei uns in Deutschland
30	B) Flordello, de grote onbekende
35	- Appendix 1: Tekstuitgaven van het toneelstuk 'Robert en Bertrand'
36	- Appendix 2: Filmografie 'Robert en Bertrand'
39	- Bronnen bij de toneel- en filmversies
40	III. DE ENGELSE TAK: RULE BRITANNIA!
40	- The strange case of Robert-Louis Stevenson and others
43	IV. VAN ROMAN POPULAIRE TOT MENGELWERK
43	A) O Dierbaar Vlaanderen
59	B) Vader Hoste ostentatief
63	- Bibliografie van J. Hostes prozawerk
65	C) Cet é(s)trange Monsieur Gabriël
66	- Bibliografie Gabriël d'Estrange
69	V EN NU ROBERT EN BERTRAND
69	A) Entrée de l'artiste: Raf zonder Rob en Bert
90	- Chrono-bibliografie Raf Verhulst
97	- Appendix 3: Jim Nessex, een detective in Vlaamse letteren
105	B) Van Ravenstein naar Rethy...
109	- Appendix 4: Keizer Karel & Tjil Uilenspiegel
116	C) Bruylants gaf er niet de brui van...
122	- Parenthesis over Lode Opdebeek
126	- Bibliografie Jan Bruylants jr.
131	D) Eindelijk Robert en Bertrand!
160	E) Chronologie van Robert en Bertrand
167	VI. DE HOLLANDSE TAK:
167	Heijermans aan het roer
170	VII. EEN NIEUWE BEGIN
170	Willy Vandersteen
198	- Appendix 5: chronologische titellijst van het beeldverhaal
200	CONCLUSIO

Raf Verhulst

Jan Bruylants jr.

Robert Macaire

INTRO

De vrolijke daden van Verhulst en Bruylants bijgestaan door Robert en Bertrand

Om Raf Verhulst en Jan Bruylants jr., beiden respectievelijke auteurs van *Robert en Bertrand*-verhalen, is het ons te doen. Laten we beginnen met Verhulst. Welke erfenis liet de eerste schrijver van deze “saga” ons na? Blijkbaar een hele kleine, vermits zijn naam een “fata morgana” is geworden. Hier en daar zal hij plots opduiken en weer even snel verdwijnen, argeloos vermeld in een tijdschrift, vlijtig overgepend uit een of ander historisch werk, prijkend op de rug van een boek, op de een of andere rommelmarkt achteloos in een kartonnen doos gesmeten. Men ziet de naam, men herkent hem vaag, men vergeet hem even snel.

In de databank van de 21ste eeuw is Raf Verhulst hopeloos *passé décomposé* geworden. Kortom, er is geen erfenis, hoop en al wat ergernis. Ergernis, om de vergane glorie en roem van wat ooit een monument in Vlaanderen was, ergernis om de ondankbaarheid, zoniet onwetendheid, van de huidige generaties en des te meer ergernis omwille van allen die grof parasiteerden op hetgeen Verhulst talentrijk had opgebouwd.

Hoewel hijzelf...? Ja, was hijzelf naast slachtoffer ook niet schuldenaar aan dat procédé? Hij parasiteerde op andermans werk, maar tegelijk bouwde hij iets op dat nog steeds bekend in de oren klinkt.

MENGELWERKEN

Verhulst is niet de oorspronkelijke schepper van *Robert en Bertrand*, maar hij heeft er wel zijn reputatie en naam onlosmakelijk op gekleefd en nagelaten.

Dus toch een erfenis? Tja, wat Verhulst naliet is best niet te onderschatten. Alleen zien we door het bos de bomen niet meer. En die vage flarden herinneringen die als mist en nevel over ons geestesoog hangen, doen niet meteen de nodige belletjes rinkelen. Hoog tijd dus om ons geheugen op te frissen. Dat doen we met een fikse duik in het ver verleden van begin 19de eeuw. Die lange vaart is echter nodig om enige duidelijkheid te scheppen. Door ons onderwerp stapsgewijs te benaderen en te omschrijven kunnen we de lezer wegwijs maken in het labyrint waarin de personages *Robert en Bertrand* al zo lang rondlopen...

Zo leren we hoe *Robert en Bertrand* uitgroeiden tot volkshelden en vooral dank zij wie.

Want ja, Verhulst mag dan zo goed als de geestelijke vader van de Vlaamse volksroman *Robert en Bertrand* worden beschouwd, het is ontstellend vast te stellen hoe weinig krediet hij hiervoor krijgt en tevens hoe weinig geweten is over de ware bron die de schrijver inspireerde.

Raf Verhulst heb ik ooit de *Jekyll en Hyde* van de Vlaamse letteren genoemd, omdat zijn carrière zulke uiteenlopende, vaak tegengestelde, facetten vertoonde.¹ Hij was begonnen als journalist bij *Het Laatste Nieuws* maar werd de hof- en hoofdleverancier van wat men in de 19de eeuw het “mengelwerk” noemde, zeg maar het feuilleton, de vervolroman. In die hoedanigheid legde hij een ongeziene aanleg bloot – voor Vlaanderen zelfs van ongekende proporties.

Maar dat zinde hem niet, want hij wou het aanzien van de ware, erkende schrijver en begon een carrière als dichter en dramaturg. Zijn Vlaamse gevoeligheid zoniet naïviteit stuwde hem daarenboven in de richting van het geëngageerd activisme.

Verhulst was een toonbeeld van drievuldigheid: volksschrijver, activist en dramaturg.

De activist heeft zijn “heure de gloire” gekend. Dat heeft hij zwaar bekocht. In Wommelgem, waar men reeds in 1914 zijn inboedel op straat smeedt, heeft hij nu wel een straatnaambordje maar geen Wommelgemmer die eigenlijk weet waarom. De verbanning – en ter doodveroordeling – die Verhulst kende, en te Vaals bij Aken naar een pathetisch einde voerde, woog zwaar en verplichtte de volksschrijver telkens weer naar de pen te grijpen. Verhulst had ongetwijfeld liever de serieuze auteur en vooral de toneelschrijver weer zien opduiken. Helaas voor hem, in die hoedanigheid is hij niet te pruimen. Naar huidige normen is Verhulst als dramaturg drie maal zero.

Wat rest is de volksschrijver. En die volksschrijver is een monument, edoch onbekend en onbemind. Zodanig onbekend dat men hem constant onrecht aandoet, zelfs tachtig jaar na zijn dood.

De Mister Hyde van Verhulst heette **Koen Ravestein**. Het zal voor velen een verrassing zijn te ontdekken dat deze naam een vlag is die een dubbele lading dekt

BRUYLANTS

Nog voor Verhulst *Het Laatste Nieuws* en zijn mentor, **Julius Hoste**, verliet, wierf diezelfde Hoste de jonge Jan Bruylants aan als plaatsvervanger en nieuwe hofleverancier van volksromans.

Ja, ook om deze Bruylants is het ons te doen.

Bruylants maakte naam als journalist, toneelschrijver en romancier onder het pseudoniem **Auctor**, maar moest eerst spitsroeden lopen onder het waakzaam en alziend oog van Hoste, die in de jonge schrijver een blijkbaar gewilliger medewerker vond dan de nogal rebelse Verhulst. Het is een merkwaardig verhaal dat nooit eerder uit de doeken werd gedaan.

Want Vader Hoste hield er een vreemde gewoonte op na. Hij wou zichzelf de reputatie van auteur aanmeten. Maar de man die zelf ooit een zeer actieve toneelschrijver

.....

1 Raf Verhulst, *DR JEKYLL VAN DE VLAAMSE LETTEREN*, *Wij*, 21/10/1982

was geweest, had als uitgever wel andere zorgen om het hoofd en bleek waarschijnlijk ook minder begaafd voor het schrijven van langdurige en lijvige romans. Daarom nam hij telkens een ander auteur onder de arm om het vuile werk, lees het schrijven, op te knappen, terwijl hij voor de uitgave zorgde en trots zijn naam naast zijn “ghostwriter” plaatste. Dat hebben Verhulst, Bruylants en zelfs een zekere **Georges Eekhoud** aan den lijve ondervonden.

Voor Verhulst klinkt het dramatischer wanneer we vaststellen dat zijn werk – of dat van zijn alter ego *Koen Ravestein*, zijn pseudoniem voor de volksromans – geplunderd werd zonder dat hem enig schrijverskrediet werd toegekend.

Het is alsof er een vloek over zijn naam en reputatie hangt!

Eigenlijk was Verhulst niet zozeer de *Jekyll en Hyde* van de Vlaamse letteren maar eerder de arme *Dr. Frankenstein* die zijn creatie of creaturen over zijn hoofd zag groeien en wiens naam men verdoezelde of aan een ander toekende. Hallucinant!

Maar ook Auctor ging zowat dezelfde weg op, tot ook hij zich losrukte uit de invloedsfeer van Vader Hoste.

Zijn leven lang werkte Bruylants in stadsdienst en had daarnaast een drukke bezigheid als journalist en schrijver. Voor wie het opgevallen is: de parallel met Verhulst is frappant. Ook omdat eveneens van heel dit “oeuvre” schier niets bruikbaar overblijft, tenzij die enkele jeugdwerken waarop de naam Auctor prijkt en waarvoor hij toch enigszins ongeoorloofd krediet krijgt. Met *Robert en Bertrand* daarentegen doet men hem dan weer onrecht aan, wanneer men zijn bijdrage verschaalt tot één enkele roman, nl. die van de “laatste lotgevallen”.

Toen **Willy Vandersteen** in 1972 met een stripversie van *Robert en Bertrand* begon, herinnerde hij zich nog vaag de naam van auteur Koen Ravestein, maar nadien dook die naam nooit meer op.

Eens te meer werden Verhulst–Ravestein, respectievelijk Bruylants–Auctor, onrecht aangedaan. Het valt overigens op dat het pad van onze Verhulst constant door onze Bruylants – of is het vice versa? – wordt doorkruist.

Niet alleen hebben beide auteurs gezamenlijk aan *Robert en Bertrand* gewerkt, ook via *Uilenspiegel* en *Keizer Karel* hebben zij met elkaar de degens gekruist. Hun bijdrage tot de mythevorming rond deze twee kleurrijke figuren uit de Vlaamse volksliteratuur is merkwaardig en niet ontdaan van enige raadselachtigheid, nu door het verre verleden zorgvuldig verduisterd.

Robert en Bertrand, Tijl Uilenspiegel en Keizer Karel; een kolossale tiercé die decennia-lang inzet wordt van een ongelooflijke chassé-croisé tussen beide auteurs die overigens ook als (letterlijke) drinkebroers bekend waren!

Want wie de chronologie volgt van de diverse versies en de vele romans van die tiercé kan zich niet van de indruk ontdoen dat na de eeuwwisseling een soort “match” wordt gespeeld waarbij Ravestein en Auctor mekaar telkens weer de loef willen afsteken. Het is in al zijn eenvoud passionnant en zielig tegelijk.

Maar of het bewust of onbewust, opzettelijk, toevallig of noodgedwongen gebeurde, zal men wellicht nooit te weten komen!

Kortom, de tijd is aangebroken om die hele affaire uit te spitten, te meer dit voor de toevallige lezer allemaal nogal cryptisch moet klinken. En omdat we hierbij een fikse sprong in het verleden maken, begint ons verhaal lang voor Verhulsts en Auctors tijd. De lezer weet nu waar we heen varen en wat ons eindpunt zal zijn. Dat hij drank en proviand meeneme, het is een ontdekkingsreis vol verrassingen en onthullingen.

Is het die nu gewaarschuwde lezer trouwens opgevallen dat toneel blijkbaar de obsessie vormt van al deze “schrijvers”? Welnu, het is op de bühne dat ons verhaal begint met de ware oorsprong en geboorte van de mythe Robert en Bertrand.

Voyageurs pour le passé, embarquez s’il-vous-plaît!

Robert en Bertrand door Willy Vandersteen, titelblad albums

I. DE STAM – DE FRANSE OERBRON

A. Histoire vraie et sincère de Robert et Bertrand

*Je me fous du monde entier quand Frédéric
me rappelle nos souvenirs de nos enfances...*

Claude Lévêillée

René Réouven laat er in zijn onnavolgbare *Dictionnaire des Assassins*² niet de minste twijfel over bestaan. Robert Macaire, de lachende moordenaar, die Frédérick Lemaître zo pakkend gestalte gaf op de bühne, heeft nooit bestaan, behalve in de geest van de auteurs Benjamin (Antier), Saint-Amant en Paulyanthe. Het toneelstuk van dit trio heette *L'Auberge des Adrets*; het was een vrij simpel fait divers in dramatische stijl tot leven geroepen. Die “auberge”, langs de baan tussen Grenoble en Chambéry, is het decor van een trouwfeest dat plots tot rouwfeest wordt omgetoverd, wanneer één van de genodigden wordt vermoord door twee zwerende rovers, ene Robert Macaire en zijn medeplichtige Bertrand.

Portret van een jonge Lemaître.

Dit (melo)drama in drie bedrijven, begeleid door muziek en ballet, was gewoon een kind van zijn tijd, vermits een onschuldige vrouw voor de moorden ging opdraaien tot zij haar onschuld kon bewijzen, en bovendien in een van de twee boeven haar verdwenen echtgenoot en in de bruidegom, haar eigen zoon herkende!

Tjonge, tjonge, tjonge!

De eerste voorstelling van het stuk *L'Auberge des Adrets* vond plaats op 2 juli 1823 te Parijs in het *Théâtre de l'Ambigu-Comique*.

L'Ambigu-Comique was één van die vele theaters op de *Boulevard du Temple*, meer bekend als de “boulevard du crime” omdat daar een rist toneelschouwburgen gevestigd waren, waar dag na dag, de meest obscene moorden werden gepleegd, obscene op de scène welverstaan. In de *Almanach des Spectacles* van 1823 gewaagt men van meer dan 150.000 moorden gepleegd in de loop van de twintig voorbije jaren.

.....

2 René Réouven: *DICTIONNAIRE DES ASSASSINS*, Denoël, Paris, 1974

Waarom 20 jaar monkelt de niet verstrooide lezer? Eenvoudig omdat het (gruwel)toneel dat sedert de Franse revolutie te Parijs zo welig tierde, er na een tijdelijke keizerlijke maatregel uit 1807 en nadien dank zij het herstel van de monarchie, weer uitgebreid aan de slag kon.

Le Boulevard du Temple werd, van 1816 af, de “place to be” en het centrum van het Parijse en mondaine zowel als volkse uitgangleven. Van deze “boulevard” vindt u een enige reconstructie in het prachtige filmepos van **Marcel Carné** en **Jacques Prévert** *Les Enfants du Paradis* waarover zo dadelijk meer.

BOULEVARD DU CRIME

Heel de “boulevard” was afgestemd op plezier, met theaters waar je het ene stuk na het andere kon zien en daartussen de inwendige mens van spijs en drank voorzien in de caboulots, cabarets en café’s, wijd je op straat kon laveren tussen de volksmensen, bourgeois en edellui, de snobs en de fatten, de dandy’s en de Brummels, demi-mondaines en blauwkousen, het fauna van de straatventers en muzikanten, koorddansers, jongleurs, acrobaten, vuurspuwers, illusionisten maar ook gauwdieven en zakkenrollers, bedelaars en rabauwen, roepend, tierend, jouwend en brullend tussen de koetsen, stootkarren en huurrijtuigen. Van de noen tot de late uurtjes was le boulevard du crime de navel van Parijs!

Maar “crime” moest er zijn. In de vele theaters was men gewoon melodrama’s te spelen, bloederige en ijzingwekkende (nou ja) draken waar het publiek – bij gebrek aan beter? – nooit genoeg van kreeg.

Het mooie liedje van de “boulevard du crime” eindigde op 15 juli 1862 toen prefect Haussmann beval de boulevard af te breken voor een grondige renovatie van het Parijse stratenplan.

Voor we zover waren bleek toch dat er heel wat ongenoegen heerste onder de acteurs, die zich, zoals de grote **Talma**, ergerden aan het weinig natuurlijke spel dat zij ten beste moesten brengen, geprangd in een rotrol die als een te nauw keurslijf paste.

Ook de debuterende Frédéric Lemaître (ware naam: Antoine Louis Prosper Le Maître, 1800-1876) bevond zich in datzelfde schuitje... In 1823, dus amper 23 jaar jong en vreselijk ambitieus, was zijn onmetelijk talent nog niet helemaal tot ontluiken gekomen. Datzelfde jaar verliet hij het *Théâtre de l’Odéon* waar hij zich niet gelukkig voelde (lees waar hij mindere rollen kreeg) en keerde weer naar een oude meester, Franconi, die net een acteur zocht om de gelederen van het Théâtre de l’Ambigu-Comique te completeren.

Maar ook hier vond de jonge Lemaître zijn draai niet. Het toneel was toen declamatorisch van geest, neo-klassiek van opbouw en banaal van inspiratie. Lemaître vond zijn draai niet en kreeg geen ademruimte, tot men hem de rol voorstelde van ene Robert Macaire, een afgrijselijke boef die door zijn kompaan werd neergeschoten en dan opbiechtte om een onschuldig wicht van de guillotine te redden. Lemaître vond dit niets, een versleten intrige, een traanverwekkende mise en scène, banale dialoog, een onwaarschijnlijk einde. Het was, zoals gezegd, een stuk van de hierboven genoemde Benjamin Antier (pseudoniem voor **Benjamin Cheillon**, 1787-1870) in samen-

werking met Saint-Amant (deknaam voor **Jean-Amant Lacoste**, soms Saint-Amand gespeld) en Paulyanthe (vaak ook Polyanthe gespeld en schuilnaam voor **Alexis Chaponnier**), drie auteurs die in evenveel bedrijven de totaliteit aan cliché's eigen aan het genre hadden opgestapeld.

Oorspronkelijk moest het stuk *Jeannette et les Deux Bandits* heten. Het gegeven speelt in de genoemde herberg waar men bruiloft houdt; Charles, de zoon des huizes, huwt Clémentine, de dochter van de rijke landheer Germeuil. Charles verneemt dat hij een vondeling is. Arriveren dan Rémond – in werkelijkheid de gezochte boef Robert Macaire – en zijn lotgenoot Bertrand en even later ook Marie, een arme vrouw, die men langs de baan heeft gevonden. Rémond en Bertrand hebben het dra gemunt op de rijke bruidschat, 12.000 fr., die Germeuil in zijn brieftas bewaart. Rémond en Bertrand steken Germeuil neer en ontvreemden hem zijn portefeuille. Wanneer de moord ontdekt wordt, is Marie de eerste verdachte en hoewel Rémond in Marie zijn vroegere vrouw herkent, aarzelt hij niet haar in een slecht daglicht te plaatsen. Maar dan ontdekt de herbergier dat Marie de moeder is van Charles (daar gaan we weer!). Op vraag van de goedgehartige Clémentine poogt Charles de arme Marie aan het gerecht te onttrekken.

LE CHARME DU CLOCHARD

De gendarmen hebben ondertussen bericht gekregen dat Rémond niemand minder is dan de beruchte Robert Macaire. Marie probeert Macaire te overtuigen een bekentenis af te leggen in ruil voor zijn vrijheid, terwijl Charles, onwetend dat Macaire zijn vader is, probeert de boef te laten ontvluchten. Bertrand die inmiddels begrepen heeft dat zijn kompaan zal pogen hem de schuld in de schoenen te schuiven, schiet Robert neer. Voor de voltallige bruiloft haalt de stervende Macaire dan een geschreven bekentenis boven die Marie van alle schuld witwast.

Lemaître kon daar niet mee lachen. Of toch en waarom niet? “Als ik dit belachelijk stuk nu eens “à l’outrance” speelde? Mijn temperament zegt dat ik moet chargeren, cynisch doen, meedogenloos als een echte schurk!”, redeneerde hij. Het duizelde Lemaître voor de ogen. Ja! Zo zou die Robert Macaire tenminste indruk maken!

De acteur die de rol van de kompaan Bertrand speelde (een zekere **Firmin**) vond

L'AUBERGE DES ADRETS,
 DRAME EN TROIS ACTES, A SPECTACLE,
 PAR
 MM. BENJAMIN, SAINT-AMANT ET PAULYANTHE;
 MUSIQUE DE M. ADRIEN; BALLETS DE M. MAXIMEN;
 DÉCORATIONS DE MM. JOANNIS ET DÉFONTAINES.
 Représenté pour la première fois, à Paris, sur le théâtre de l'Ambigu-Comique,
 le 3 juillet 1843;
 et repris sur le théâtre de la Porte-Saint-Martin, le 18 janvier 1844.

DISTRIBUTION DE LA PIÈCE:

ROBERT MACAIRE, sous le nom de RÉMOND.	M. FÉLIX LAMARQUE.
BERTRAND, ancien camarade.	M. DELAVAN.
DUMONT, subergiste.	M. SERRAS.
GERMEUIL, cultivateur.	M. MONTANO.
CHARLES, fils adoptif de Dumont.	M. HÉRY.
PIERRE, garçon d'auberge.	M. LAFRAN.
ROGER, brigadier de gendarmerie.	M. TOURNAB.
MARIE, pauvre femme.	M ^{lle} GEORGES CADAST.
CLÉMENTINE, fille de Germeuil.	M ^{lle} ANNE.
Un Garçon d'auberge.	M. HUYET.
Un NOTAIRE.	
PAYANS et PATARANS, MUSICIENS, GARÇONS D'AUBERGE, et GENDARMES.	

Le scène se passe à l'auberge des Adrets, sur la route de Grenoble à Chambéry.

ACTE PREMIER.

Le théâtre représente le cœur de l'auberge de Dumont. Elle est fermée au fond par une basse linteau au milieu de laquelle est pratiquée une porte d'entrée; à gauche de l'acteur, l'entrée de l'auberge; au premier plan, de même côté, la porte d'un cabinet; à gauche, des tables sous lesquelles sont placées des tables.

SCÈNE I.

PIERRE, GARÇON D'AUBERGE.
 (Il est livré de silence, des propos de l'auberge sont coupés à chaque table, d'autres suivent. À l'entrée de Pierre, il recule.)

PIERRE.
 Eh bien! qu'est-ce que vous faites donc là, vous autres?
 Un garçon.
 Ce que nous faisons?— rien.

PIERRE.
 Comment, rien?... Est-ce que vous croyez que je ne vous ai pas vu?...
 Un garçon.
 Je vous salue bien, monsieur, que...

PIERRE.
 Laissez donc. Est-ce que je ne vous ai pas vu prendre cette bouteille... venez comme ça? (il se verse) et puis faire comme ça? (il boit). Non, je ne vous ai pas vu prendre... Allons, allons, défilé-les-mons. Que tout soit prêt lorsque M. Germeuil et sa fille arriveront. Voyons ces tonneaux; placez cette planche dessus. C'est toi que sera foché... bien, c'est ça. Que de mal, que de mal pour faire marcher tous ces gens-là!... Eh bien! qu'est-ce? Quand vous me regarderez là, les bras ballants, l'ouvrage s'écroule pas. N'avez-vous affaire qu'ici? Allez au jardin préparer les herbes... Vous, montez du vin de la cave.— Vous autres, dé-

Titelpagina toneelbrochure, 1834.

Biografie over Lemaître

het een geweldig idee en spande mee in het complot waarvan niemand anders op de hoogte was.

Bovendien had Lemaître het genie zijn kledij - waar hij overigens zelf voor opdraaide - aan te passen bij het zien van een fabelachtig uitgedoste clochard: een stoffige groene jas, een versleten broek vol winkelhaken, een vlekkeligvuile borstrok, een vieze gedeukte hoge hoed, hoge damesschoenen, en een lapje voor zijn oog. Voor Lemaître was er geen twijfel mogelijk, dit was Macaire in hoogsteigen persoon en zo doste Lemaître zich uit.

De bronnen spreken elkaar tegen die enerzijds beweren dat de première op 2 juli 1823, die "normaal" werd gespeeld, bijzonder koel werd onthaald. En dat Lemaître pas van de tweede vertoning af het personage als het ware binnenstebuiten keerde, tot groot genoegen van het publiek dat enthousiast reageerde. Anderzijds beweert o.m. biograaf

Baldick³ dat Lemaître en Firmin reeds voor de première, beiden uitgedost als ruige zwervers, het publiek in vervoering brachten.

Saint-Amant wist niet wat hem overkwam maar de reactie in de zaal overtuigde hem van het succes en dat was het enige wat in zijn ogen telde. Antier, die met een verstuipte voet te bed lag, werd door zijn hospita, die de première had mogen bijwonen, op de hoogte gebracht en reageerde eerst furieus, nadien even enthousiast als Saint-Amant. Alleen Paulyanthe - arts van beroep en de azijnpisser onder de drie auteurs - deed er wat langer over om de twee acteurs te vergeven. Hij had geen ongelijk: avond na avond trok "L'Auberge" volle zalen.

En zo zijn "Robert en Bertrand" geboren op 2 juli 1823 bij gratie van twee fenomenale acteurs. Humor, ironie, pastiche. Het lijkt die twee vagebonden wel ingebakken, nietwaar? Datzelfde jaar reeds verscheen de tekstuitgave van het stuk bij Pollet te Parijs maar de brochure van 1834, uitgegeven door Barba en Pollet, is aanzienlijk vermeerderd met de toevoegingen van Lemaître himself.

.....
 3 Robert Baldick: *LA VIE DE FREDERICK LEMAITRE*, Denoel, Paris, 1961
 Alain Beaulieu: *LES THEATRES DU BOULEVARD DU CRIME*, Daragon, Paris, 1905
 André Maurois: *LES TROIS DUMAS*, Hachette, Paris, 1957
 Eugène de Mirecourt: *FREDERICK LEMAITRE*, Havard, Paris, 1856
SOUVENIRS DE FREDERICK LEMAITRE, Ollendorf, Paris, 1880
LE ROMANTISME, Bibliothèque Nationale, Paris, 1930
DICTIONNAIRE DES OEUVRES LITTERAIRES DE LANGUE FRANCAISE, Bordas, Paris, 1994

Over de keuze van de voornaam “Robert” als moordenaar en dief ga ik de lezer verdere uitweiding besparen, behalve dan het feit dat mogelijk de verre invloed van Schillers stuk *Die Räuber* (1780) hier een cruciale rol heeft gespeeld. Lamartellière vertaalde dit stuk in 1786 als *Robert, chef des brigands*, waarbij die Robert (merkwaardige verbastering van Raüber want in het oorspronkelijke stuk heette hij Karl Moor!) een ware rage ontketende en de held werd van een resem vervolgen en bewerkingen; ook bij ons overigens, waar het stuk reeds in 1796 werd gebracht als *Robert of de struikrovers*.

Maar keren we terug tot 1823.

* * *

Pour la petite histoire wil ik er aan toevoegen dat na 85 voorstellingen het stuk, om futiele redenen, op bevel van de politieprefect werd verboden (april 1824): Madame la Préfète vond Robert Macaire, alias Lemaître, toch zo’n afgrijselijke boef! Dat was echt “*too much*” vond Madame en dus viel de hakbijl. Om maar te zeggen met welk sérieux men toen een toneelrol beschouwde. Een beetje te vergelijken met tv-acteurs die men identificeert met rollen die zij te lange tijd vertolken.

“L’Auberge” was voor Lemaître in elk geval de start van een buitengewone carrière maar die toch onlosmakelijk verbonden blijft met de naam Robert Macaire. Een Macaire die ook een eigen reputatie had verworven. Terwijl Lemaître roem oogst op alle mogelijke scènes wordt de banvloek op het stuk geheven en herneemt men *L’Auberge des Adrets* op 28 januari 1832, uiteraard nog steeds met Lemaître als Robert Macaire maar nu met de acteur Serres in de rol van Bertrand en in het théâtre de la Porte-Saint-Martin. Ditmaal voegde Lemaître er op eigen houtje nogal wat tekstvarianten door, inclusief een potsierlijk einde waarbij hij, achtervolgd door gendarmes, nog gauw enkele wetsdienaars ad patres zond.

Het werd effectief een rage waaraan nog andere epilogen werden toegevoegd: in april 1833 speelde men bvb. *Les trois derniers quarts d’heure* van B. Antier en M. Alhoy, met nieuwe lotgevallen van Macaire, alsook *Le paradis des voleurs* van M. Lefebvre, waarin Robert en zijn vriend zelfs ten hemel stegen!

Maar dat vond Lemaître allemaal van het goede teveel. Hij ervaaarde dat er meer te putten was uit die fantastische personages en in 1834 werd serieus gedacht aan een vervolg, te meer daar Macaire, nu een publiekslieveling, reeds in 1833 de held werd van een anonieme roman in vier banden (er zullen er nog volgen) onder de titel: *L’auberge des Adrets, manuscrit de Robert Macaire trouvé dans la poche de son ami Bertrand*.

Schrijft Baldick dat Lemaître er sedert lang aan dacht om het personage nog meer diepgang en roem te geven; hem te immortaliseren als een type à la **Molière** (*L’Avaro*, *Tartuffe*) of à la **Beaumarchais** (*Figaro*).

De bovengenoemde anonieme roman is overigens van de hand van **Maurice Alhoy**⁴ en dat was een vriend van Lemaître, die de roman met hem graag wilde bewerken.

.....
4 Sommige bronnen geven de naam op van **J.-F. Raban** maar uit de “Souvenirs” van Lemaître en zijn biograaf blijkt toch een voorkeur te bestaan voor Alhoy, te meer Alhoy, zij het waarschijnlijk indirect, heeft meegewerkt aan het stuk *Robert Macaire*.

Samen met Saint-Amand en Antier zal Frédéric nu een stuk schrijven in vier bedrijven en zes tableaux. Schrijven? Nee, niet helemaal. Hij tekent het stuk uit, in grote lijnen, en zoals blijkt uit zijn mémoires, bewerkt dan de scènes in detail, naar eigen capaciteiten.

In het stuk getiteld *Robert Macaire* – dat aansluit op *L'Auberge des Adrets* – blijkt dat de “held” Macaire dus helemaal niet dood is, maar zich schuilhoudt in de Auberge waar hij enkel ‘s nachts te voorschijn komt om zijn “dorst te laven”. Wanneer baron de Wormspire en zijn dochter Eloa in de herberg overnachten zal Macaire zijn duivels weer ontbinden en de baron van zijn zware geldtas ontrieven. Robert vlucht door het bos waar hij de ontsnapte gevangene Bertrand letterlijk tegen het lijf loopt en zich met zijn oude kompaan verzoent. Samen besluiten ze Parijs op stelten te zetten. Met het geld van de baron richt Macaire een verzekeringsmaatschappij tegen diefstal op en strikt in zijn netten diezelfde Baron van Wormspire! De schatrijke baron is in werkelijkheid zelf een bedrieger en oplichter. Robert wordt uiteraard verliefd op dochter Eloa en wil met haar in het huwelijk treden. Wanneer de respectievelijke – maar onbestaande – fortuinen worden uitgewisseld, krijgen beide partijen argwaan. Tijdens een memorabel partijtje kaart, waarbij ieder om ter ergste valsspeelt, komt de waarheid aan het licht. Bertrand, Wormspire en zijn dochter worden aangehouden en voor de commissaris gesleurd, maar dat is niemand minder dan een vermomde Macaire die via de schouw (!) bij de commissaris is binnengedrongen en diens plaats inneemt.

“CE SIÈCLE HYPOCRITE”

Beide partijen slingeren elkaar de schunnigste scheldwoorden naar het hoofd en slaan mekaar om de oren met de vreselijkste verwijten. Maar zo’n “déballage sordide” brengt ook de waarheid aan het licht. Blijkt dat Macaire de zoon is van Wormspire, door de perfide pseudo-baron destijds in een veld achtergelaten en dat Eloa de dochter is van Bertrand! IJselijke parodie op de eeuwige “(h)erkenningsscène”!

Tenslotte vluchten Robert en Bertrand in een luchtballon op weg naar nieuwe exploiten. Het hele stuk door kom je van het ene onverwachte effect in de andere averechtse situatie terecht, een stuk duidelijk met dubbele bodem(s) en waar de personages masker na masker afwerpen, maar vooral, waar serieus met alles en iedereen de spot wordt gedreven; met de personages, met het theater, met de maatschappij...

Eloa is een prostituée die de schijn van kuisheid moet hooghouden, Wormspire een oplichter die oneerlijkheid hoog in het vaandel voert, Robert is een boef die in de huid kruipt van een wetsdienaar, enz. enz.

Het stuk maakt een vreselijke proces van de schijnheiligheid, en geeft – zo zegt Baldick – een luidruchtig overzicht van wat **Stendhal**, niet zonder reden, de hypocriete 19de eeuw noemde. Van de première af, op 14 juni 1834, in de Folies-Dramatiques was het succes verzekerd, omdat nu in weerwil van het eerste stuk, oprecht gezorgd werd voor een duidelijke aanklacht van de geldzucht die de toenmalige Franse bour-

geoisie zo verwerpelijk maakte. Dusdanig is *Robert Macaire* een anti-kapitalistische satire die **Karl Marx** (1818–1883) had kunnen inspireren tot betere commentaar dan zijn rethorica tegen volksvermaak.

In zijn haat tegen alles wat met bourgeoisie te maken had miste Marx zowel de sociale draagwijdte van een roman als *Les Mystères de Paris* als de satirische pointes in *Robert Macaire*. Inderdaad hadden de meeste toeschouwers daar geen boodschap aan, die enkel schaterlachten om zoveel “bons mots”, potsierlijke scènes, omwentelingen, bijdehandse onthullingen en rake dialoog. De critici hadden het nochtans door, en niet de minste, want zowel **Chateaubriand**, **Jules Clarétie** (“*Ce colossal tripoteur*”, zei Clarétie sprekende van Macaire), **Théophile Gautier** (“*Oeuvre capitale de cette littérature de hasard, éclosée de l’instinct du peuple et de l’impitoyable raillerie gauloise*”) als **Gustave Flaubert** zongen de lof van een schouwspel dat een fenomenaal tijdsbeeld weergaf. Menig criticus zal later, net als wij, zijn verbazing uitten over een stuk dat in de lijn van Beaumarchais’ Figaro ligt, maar uiteindelijk in het vergeetboek is verzeild en zelden of nooit wordt geciteerd in literatuurgeschiedenissen.

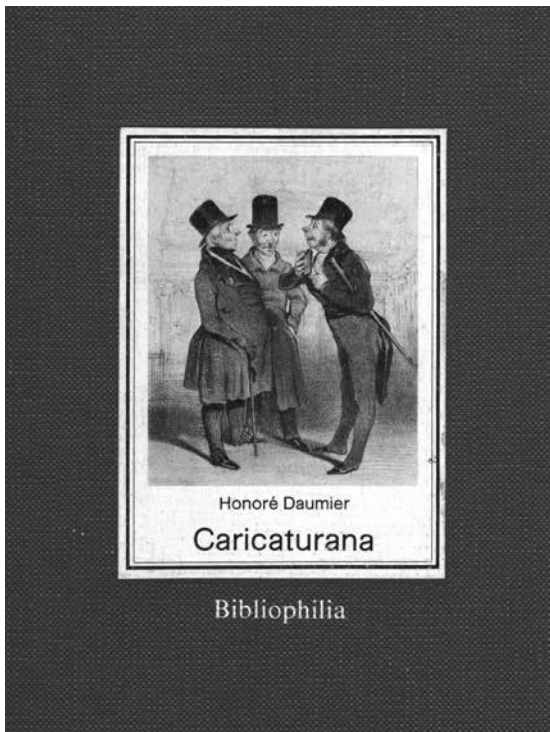
En al doet men het stuk onrecht aan door het te negeren, in 1834 ontketende het een storm waardoor de magische namen *Robert et Bertrand* als het ware gemeengoed werden. Niet alleen de grote hierboven genoemde critici zouden kwistig het wierookvat zwaaien, ook de pers sprak zich ongegeneerd uit over dit stuk dat in het kleinste theater van de “boulevard” werd gespeeld (en niet meer in l’Ambigu, inmiddels door een brand tot as herleid). En de toenmalige sensatiepers, in casu de humoristische en satirische bladen, maakte via haar karikaturisten (**Traviès**, **Gavarni**, **Cham**) dankbaar gebruik van beide personages om spotprenten van alle soort en slag te verspreiden en de mythe rond de personages te populariseren.

SPOTPRENTEN EN SATIRE

Een van de grootste onder die sensatietekenaars was **Honoré Daumier**, geboren te Marseille in 1808 en te Valmondois overleden in 1879. Samen met **Grandville**, **Monnier** en **Doré** was hij één van de gevierde meesters van de spotprent in Frankrijk en niet voor niets noemde Balzac hem de “*Michelangelo van de karikatuur*”. Daumier debuteerde in *La Caricature* waar hij maandelijks zijn portie lithografieën leverde, maar stapte later over naar *Le Charivari*. Hij tekende graag reeksen rond een bepaald thema of onderwerp zoals “*Les Bons Bourgeois*” of “*Gens de Justice*”. Via de reeds genoemde Maurice Alhoy – wiens “*Physiologie d’un voyageur*” hij illustreerde – leerde hij Frédéric Lemaître kennen, van wie hij een onvoorwaardelijke fan werd. Voor *Le Charivari* maakte hij dan *Cent et un Robert Macaire*, ene serie in vitriool gedrenkte spotprenten, die van 1836 tot 1838 verscheen en van hem een gevreesde satiricus maakte.

Niet alleen door het theater en Lemaître’s reputatie maar ook door deze spotprenten overschreed de roem van R & B ook de grenzen.

De reeks lithografieën rond R & B werd apart gebundeld en uitvoerig van tekst voorzien in Franse zowel als Duitse uitgaven.

Illustraties van Honoré Daumier.

Macaire gezien door Daumier.

Wel is het zo dat deze spotprenten eigenlijk weinig uitstaans hebben met de oorspronkelijke idee van twee zwervende boeven en oplichters. Elke lithografie van Daumier stelde een ander facet van een beroep of functie voor waarmee of waardoor mensen werden bedrogen en opgelicht. Dat kon zowel een notaris, een apotheker, een verloofde of een bankier zijn, maar telkens werd daarbij de minder fraaie aspecten van dat beroep of die functie blootgelegd. Was je als “pillendraaier” bekend om je frauduleuze praktijken, dan werd je dra een “Robert Macaire” genoemd.

Daumier beging gelukkig niet de fout om zijn Robert Macaire te identificeren met Lemaître; zijn Macaire is een afgeborstelde en elegante “bourgeois respectable”, want daar was het Daumier om te doen: een tijdsbeeld van de toenmalige burgerij ophangen!

We zijn nu wel heel ver van de oorspronkelijke moordende boef en het is vooral met dat imago van bedrieger dat Macaire’s roem de grenzen overschreed. Zodanig zelfs dat een Weens biograaf van Daumier erin bestaat om de illustere illustrator meer eer te gunnen dan hem toekomt, en beweert dat Daumiers litho’s Lemaître hebben aangezet tot het schrijven van een stuk! Of hoe de rollen nog eens worden omgekeerd, daar waar een simpel verifiëren van de jaartallen, 1823 en 1834 voor de stukken, 1836–38 voor de spotprenten, de man wijzer hadden moeten maken!⁵

5 Werner Hofmann: *LA CARICATURE DE VINCI A PICASSO*, Somogy/Gründ, Paris, 1958. De Wener Werner Hofmann studeerde te Parijs en promoveerde met een thesis over Daumier. *HONORE DAUMIER*, 240 lithografieën, Elsevier, Amsterdam, 1947

Zodanig ook dat – recenter nog – ene **D.H. Couvée** in zijn bundeling karikaturen *Protest per prent* (Nederlands boekenweekgeschenk 1971) Daumier carrément als de “schepper van Robert Macaire” aanduidt! Tss tss...

Hoe dan ook, de litho’s van Daumier maakten R & B beroemd in Duitsland. Waarschijnlijk meer dan de diverse toneelstukken. We weten overigens niet of Lemaître het stuk ooit in Duitsland heeft gespeeld. Hij is er wel mee op tournee geweest door Frankrijk en hij vertolkte het stuk ook in Engeland (waar Koningin Victoria het niet zo leuk vond) en dat zal sporen nalaten (zie III. *De Engelse Tak*).

MACAIRE IN BELGIË

Heeft Lemaître het ooit in België opgevoerd? Waarschijnlijk wel, want hij was hier op tournee van september tot oktober 1842, van maart tot april 1845 en kwam nog eens terug in 1851 en ’52. In die tijd was het vooral het stuk “*Robert Macaire*” dat hij vertolkte.⁶ Al bij al is dit niet zo belangrijk, omdat de Vlaamse R & B voortspuit uit de Duitse tak en niet via de Franse noch de Engelse.

De roem van Robert Macaire en Bertrand kende echter wel een “Belgisch” staartje, want in 1837 verscheen te Brussel, bij Lelong en Nerinckx, *Robert Macaire en Belgique, pièce en 5 tableaux, mêlée de couplets*, (en opgedragen aan Lemaître), van de hand van **Auguste Jouhaud**. Hierin vermomde Macaire zich als een rijk industrieel te Bergen en probeerde nogmaals de arme baron de Wormspire op te lichten. Deze Jouhaud (Brussel, 1805–Parijs 1888) was een Belgisch dramaturg die een honderdtal stukken schreef en te Parijs – waar ie van 1831 tot 1837 o.m. de *Répertoire Populaire de la scène française* uitgaf – carrière maakte.

Maar dat “Belgisch” stuk was slechts de kers op de taart, vermits twee jaar eerder, dus in 1835, reeds een ander stuk werd opgevoerd in het Théâtre des Variétés te Parijs, een drama van de hand(en) van **Maillan** en **Barthelemy** en getiteld *La fille de Robert Macaire*. Het is overigens nog niet gedaan met dat “Belgisch luik”, vermits in 1885 een eerste “Vlaamse” bijdrage tot stand komt in de persoon en het oeuvre van **Felix Van de Sande** (1824–1890). Deze voormalige Mechelse onderwijzer, die het schopte tot directeur van de Vlaamse Schouwburg te Brussel – wat zoals we zullen zien niet zo onbelangrijk is – publiceerde in 1885 bij **Lodewijk Janssens**, te Antwerpen, een *Robert Macaire in Vlaanderen*; het is een toneelparade zegt de auteur, een monoloog van 6 pagina’s, over de zoveelste poging tot oplichterij, maar als tekst helaas gewoon verouderd.

Wordt het niet allemaal een beetje van het goede teveel? Tja, dat heb je nu eenmaal met personages die succes kennen. Ze gaan een eigen leven leiden, waar noch Lemaître, noch Daumier noch enig ander auteur of tekenaar enige greep op houdt.

Robert en Bertrand zijn boeven, maar het zijn boeven die je aan het lachen brengen; het zijn boeven die de slechte kanten van burgerij en overheid aan het daglicht brengen, die parasiteren op het “slechte” in de maatschappij. Het worden “sympathieke” boeven en dat imago gaan ze nu voor eeuwig bewaren.

.....
6 R. Landoy: *FREDERICK LEMAITRE A BRUXELLES, L'Eventail, Brussel, 17/09/1925.*

Dat R & B nu geen bloeddorstige boeven meer zijn maar witteboordencriminelen vergemakkelijkt hoe dan ook het komisch zoniet satirisch potentieel van het duo. Let wel, we zijn nog niet aan de laatste metamorfose toe hoor!

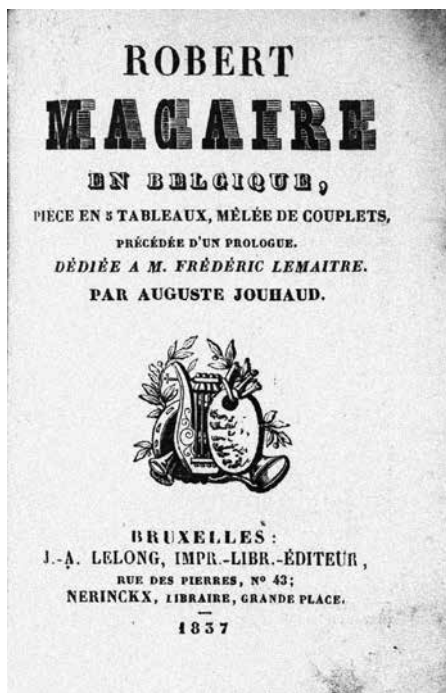
Het toneel maakte hen beroemd, de spotprenten maakten hen onsterfelijk.

Anderen nemen nu kans en gelegenheid te baat om de saga te ontwikkelen en R & B nieuwe exploten en avonturen te doen beleven en meemaken.

R & B zijn uitgegroeid tot een begrip en dat begrip is voor velen – overigens niet altijd even goed geïnspireerde navolgers en imitatoren – een formidabele kapstok.

Maar noteer reeds dit: in *L'Auberge des Adrets* dreef Frédéric Lemaître zelf de spot met de personages, in *Robert Macaire* maakte hij van de eponieme boef een sympathiek personage, niet dom en niet zomaar een lepe bandiet, maar een man die nadenkt en kan organiseren. Het gecharmeerd publiek liet Robert Macaire een ommekeer maken. Hij werd een “volksheld” à la *Robin Hood*, net zoals dat overigens ook gebeurde voor bendeleiders als *Mandrin* of *Cartouche*. Voor Macaire was dat tenslotte eenvoudiger, hij was een fictief personage. Als gortige moordenaar had hij dat niet gekund, als bandiet met een groot hart die de rijke gluipeerige vrekken van de burgerij een loer draaide, was dit acceptabel. Voortaan zouden R & B bij de gratie van een gretig en vergevingsgezind publiek nog meer uit de verf komen.

A suivre donc...

Robert en Bertrand in Belgische edities

I. DE STAM – DE FRANSE OERBRON

B. Le Robert et Bertrand nouveau est arrivé

In 1838 tellen we reeds vier of vijf toneelstukken, een anonieme roman en enkele honderden spotprenten maar er volgde nog meer. Zo verschijnt in 1839 te Parijs *Robert Macaire et son ami Bertrand* (144 pag.), duidelijk geïnspireerd door de spotprenten van Daumier en overigens voorzien van vele kleine karikaturen (waarschijnlijk gepikt van Daumier). Over de inhoud schrijft A. Van Hageland: “*Het boekje is een nogal onhandige bespotting van bestaande toestanden, waarmee Robert gekscheert. In talrijke kleine hoofdstukken, die doen denken aan de hedendaagse “cursieffjes”, verkondigt Robert zijn filosofie en beschrijft hoe hij (...) de lichtgelovige mensen bij de neus neemt en zich op hun kosten verrijkt.*”⁷

Een jaar later verschijnt te Brussel bij A. Jamar in nr 120 van de *Muséum Littéraire* de novelle *Robert-Macaire en Orient*. Auteur is **Alphonse Royer** maar zijn tekst is ontgoochelend, die handelt over een schurk die een Oosterse familie in Alexandrië poogt te misleiden maar uiteindelijk ontmaskerd wordt en zijn leven als galeiboef eindigt.

Het merkwaardige is dat noch Robert Macaire noch Bertrand in dit verhaal optreden. Dit is gewoon het relaas van ene Robert-Macaire (lees: een typische bedrieger en oplichter van het soort Robert-Macaire) uit het Oosten, meer niet!

In feite botte het hekelende en satirische element af en bleef vooral het imago van criminele oplichter achter.

GEORGES LE FAURE

Maar de massa wou meer. Het verlangde criminele actie en dat kreeg het.

Toneelstukken en spotprenten waren immers niet voldoende. De 19de eeuw is ook de eeuw van de “roman populaire” en dat kreeg de lezer nu ook voorgeschoteld.

In 1882 bvb. verschenen de *Mémoires de Robert-Macaire*, uitgegeven door de Librairie Illustrée en Maurice Dreyfous te Parijs. Een band van 352 bladzijden waarin het hele verhaal van Robert uit de doeken wordt gedaan, van zijn eerste misstappen tot de fameuze zaak van l’Auberge des Adrets en dan tot aan zijn einde, waarbij hij vraagt om vooral zorg te dragen voor zijn arme gezelschap Bertrand.

.....
7 Collaborateur en oud-nazi Albert Van Hageland (ware naam: Albert Rutgeerts) schreef dit als VERANTWOORDING, in “Robert en Bertrand”, deel I, Vlaamse Volksboeken, Beckers, Antwerpen, 1982. We komen hier op terug.

Vlot geschreven Mémoires – “écrits par lui-même” staat er als ondertitel – maar toch een saai, weinig boeiend relaas. We weten helaas niet wie de schrijver was, maar hij brengt de “saga” van R & B niets nieuws bij, zeker niet als we ons de bovengenoemde roman van Maurice Alhoy herinneren, die al deze ingrediënten reeds vermaald had.

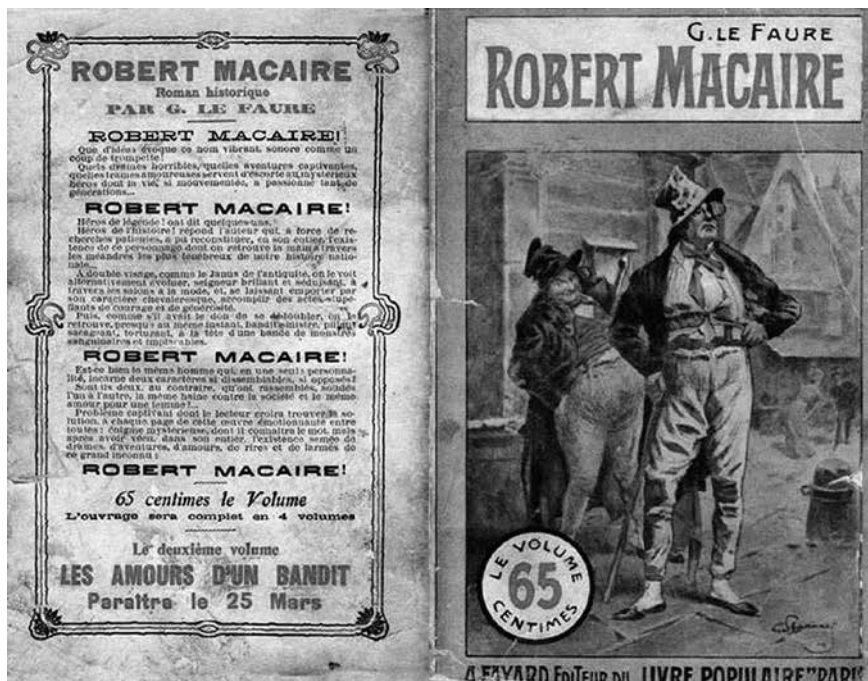
FAYARD

Populairder was alleszins **Georges Le Faure** die van 1896 tot 1898 een *Robert Macaire* publiceert in 219 afleveringen. Die Le Faure (1856–1953) was een typische veel-schrijver die mantel- en degenverhalen afwisselde met science fiction en avonturenromans. Begin van de 20ste eeuw vond hij een onderkomen bij één der belangrijkste Parijse uitgevers van volks- en vermaakromans, nl. bij *Arthème Fayard*. In 1911 (het jaar dat Fayard de eerste roman van *Fantômas* publiceert!) verschijnt Le Faures *Robert Macaire* opnieuw, ditmaal in vier banden met prachtige kleurencovers van **Gino Starace** en voor de prijs van 65 centimes elk.

Georges Le Faure bevindt zich in goed gezelschap, want Fayard biedt een ongelooflijke catalogus aan van goedkope en kloeke banden, elk volume van om en bij de 400 pagina's, met titels van Féval, Decourcelle, Gaboriau, Sue, Zevaco, Xavier de Montépin, Jules Mary, Gaston Leroux, M. Morphy en noem maar op! Kortom, een staalkaart van oude en nieuwe volksromans die meestal allemaal eerst als roman-feuilleton zijn verschenen en nu weer gegroepeerd worden door een uitgever die oude en nieuwe “meesterwerken” in boekvorm ter beschikking stelt. Fayard blijft decennialang de populaire uitgever bij uitstek, hoewel hij geduchte concurrentie moet dulden van Tallandier, Offenstadt, Ferenczi, Rouff en enkele anderen. Langzaam aan specialiseert hij zich meer in detectiveliteratuur en wordt in Frankrijk uitgever van o.m. Pierre Nord, Leslie Charteris (*The Saint*), G. Simenon, Rex Stout (*Nero Wolfe*) en vele anderen.

De *Robert Macaire* van Le Faure blijft hij herdrukken; de laatste ons bekende druk dateert uit 1955, maar dat is een wel erg ingekorte versie en de presentatie is bijlange niet meer zo fraai als de eerste editie. Ik liet zonet de naam **Tallandier** vallen; ook Tallandier die goedkope reeksen liefdes- en avonturenromans uitgeeft (zo werden de “Tallandiers bleus” – omwille van hun blauwe omslagkleur – bekend als avonturenromans, maar je had ook rode covers, enz.), biedt net als Fayard een enorme keuze “romans populaires” aan, waarin je ook Le Faure terugvindt naast Toudouze, Bousсенard, Bonneau, Simenon e.a. Ook Tallandier publiceerde een Robert en Bertrand, nl. die van **Edouard Adenis**, de jongste telg van een generatie dramaturgen. Van 1905 af schrijft Adenis voornamelijk mantel- en degenromans. Van zijn hand kennen we een goedkope editie uit 1953, getiteld *Robert Macaire*, hoewel de eerste uitgave van voor W.O. II moet dateren, te meer daar Tallandier – die er blijkbaar nooit genoeg van kon krijgen – in zijn ook al blauwomkaderde reeks “romans de cape et d'épée”, reeds midden de jaren dertig een roman van **Charles Vayre** had gepubliceerd, onder de titel *Les Aventures de Robert Macaire*, die speelt in 1824, daar waar de roman van Adenis in 1840 is gesitueerd. Op het einde van zijn roman zet Vayre zijn helden op een schip richting Amerika.

Is het de lezer ook opgevallen? In la douce France zijn R & B eigenlijk nooit uit de belangstelling verdwenen. Na de toneelstukken en de litho's duikt einde 19de eeuw

De succesroman van G. Le Faure.

een langdurig feuilleton op en tot midden 20ste eeuw drie roman-edities, met in één daarvan de onvermijdelijke emigratie naar de States. De parallel met de (al even talrijke) Vlaamse versies is trouwblant te noemen en stemt tot nadenken, zowel qua gelijkenissen als tegenstellingen, maar daarover later meer, want we zijn nog steeds niet aan de Vlaamse edities toe.

Nu, deze drie respectievelijke romans van Le Faure, Adenis en Vayre, alluderen in hun presentatie (de cover, de beschrijving van de personages) duidelijk naar de bestaande iconografie, zoals ze eerst door Lemaître was vastgelegd en die ons via enkele opmerkelijke foto's is overgeleverd. Lemaître, verkled als Macaire, poseerde immers voor het nageslacht en die foto's zijn iedereen, ook en vooral diegenen die Frédéric Lemaître nooit op de Bühne hadden gezien, bijgebleven als hét document dank zij welk Robert Macaire visueel herkenbaar werd. Illustrator **Gino Starace** (1859-1950), bekend voor zijn prachtige covers van o.m. *Fantômas* en *Rocamboles*, laat zich door deze foto's inspireren voor het omslag van Le Faures roman bij Fayard en die illustraties worden nadien overvloedig gekopieerd en geplagieerd.⁸

En dan duikt begin 20ste eeuw nog een iconografische bron op, nl. die van de filmkunst, waardoor Robert Macaire en zijn kompaan Bertrand er meteen een nieuwe dimensie bij krijgen.

Het was uiteraard ondenkbaar dat zulk een rijk gegeven als R & B niet de aandacht zou trekken van het nieuwe medium.

.....
8 *Alfu, Caillot & Ducos: GINO STARACE, L'ILLUSTRATEUR DE FANTÔMAS, Encrage, Amiens, 1987.*

De eerste ons bekende filmversie is die van niemand minder dan **Georges Méliès** (1861-1938) die in december 1906 - in volle bloei van zijn kunnen - een relatief korte film van 300 m draait onder de titel *Robert Macaire et Bertrand*. Het is een film in 25 tableaux (of sekwenzen) die, gezien de tussentitels, (vaagjes) gebaseerd is op de twee toneelstukken die Lemaître onsterfelijk maakten.

Maar uiteraard is dé grote film over R & B die van **Jean Epstein**. De Fransman Epstein (1897-1953) was van Poolse origine en stond in de eerste plaats bekend als theoreticus en avant-garde cineast. Hij was vooral in de jaren '20 actief en zijn meesterwerk is uiteraard *La chute de la Maison Usher* naar E. A. Poe. Drie jaar eerder, in 1925, had hij een *Robert Macaire* gedraaid; hij baseerde zich op een toen nog onuitgegeven roman van Charles Vayre (we hebben gezien dat die roman later bij Tallandier verschijnt) om een scenario te schrijven dat vrij geïnspireerd werd door de twee toneelstukken met Lemaître.

Acteur **Jean Angelo** (1888- 1933), bekend om zijn rol als Surcouf maar tevens die van Morhange in *L'Atlantide* (1919), een film van onze landgenoot **Jacques Feyder**, kroop in de huid van Macaire. Hij brengt een ietwat te afgeborstelde Macaire want de film had toen nog niet het lef van het theater en de engelachtige Angelo was ook Lemaître niet. Maar de film dan: in de jaren '20 maken we een achteruitgang mee van de "serial" of episode-film. Het gefilmde feuilleton waar je week in week uit naar het vervolg, de volgende episode dus, ging kijken, moest wijken voor de filmséance als eenmalige vertoning. Epsteins film is daar een voorbeeld van, die qua constructie toch nog herinnert aan de geplogenheden van het feuilleton, vermits je hier vijf parallelle intriges of verhalen volgt die tenslotte culminereren en samenvloeien naar het einde toe. De bijzonder fraai gefotografeerde landschappen (cameraman **Paul Guichard**) evenals de verzorgde interieurs (decors van uiteraard de grootste onder allen: **Lazare Meerson!**) gaven de film een ongehoord cachet mee. Epsteins intelligente aanpak maakte dat de tegenstelling tussen de twee boeven en hun slachtoffers het publiek kostelijk kon vermaken en tegelijk het genre parodiëren, zodat de film zich duidelijk boven eenvoudig amusement verheft.

Pierre Brasseur in de rol van Macaire.

Jammer genoeg hebben R & B nadien in Frankrijk nooit meer voor de camera mogen opdraven, behalve dans in tv-films, terwijl soortgelijke "idolen" (*Fantômas*, *Vidocq*, *Cartouche*, *Arsène Lupin*) die kans wel kregen. Enkel in het buitenland (en dan kijken we vooral naar Duitsland) kregen de lustige vagebonden er een stem bij in de sprekende film.

Eén enkele keer toch mocht Robert Macaire nog eens opdraven in een Franse film, nl. in het reeds genoemde epos *Les Enfants du Paradis* (1945)

waarin **Pierre Brasseur** – die zelf een “monstre sacré” was – in de huid van Frédéric Lemaître kruipt en je hem de spot ziet drijven met zijn rol van Macaire in “L’Auberge des Adrets”.

Daar waar de film in gebreke bleef mocht televisie soelaas brengen, met tv-films waarin respectievelijk **Jean Marais** en **Robert Hirsch** gestalte gaven aan Robert Macaire. Ook in het theater is men de charmerende boef niet vergeten, die vertolkt werd door **Jean Rochefort** in een zoveelste bewerking van “L’Auberge des Adrets” door de in Frankrijk wonende Argentijnse schrijver Juan Pineiro.

Als klap op de vuurpijl was het **Jean-Paul Belmondo** (1933-2021) die in een dubbele rol zowel Frederick Lemaître als Robert Macaire vertolkte in “**Frédéric ou le Boulevard du crime**”, een stuk van de halve Belg Eric-Emmanuel Schmitt.

Ondanks het ontgensprekelijk talent van zowel Rochefort als Belmondo kan men moeilijk beweren dat deze twee stukken (ondanks wat pittige dialogen) potten breken noch de (al)chemie van Lemaître weer levendig maken.

Nog steeds actueel met Belmondo als Macaire

Hierbij de referenties van deze twee late stukken:

1985 – BOULEVARD DU MELODRAME

Auteurs: Juan Pineiro & Alfredo Arias.

P: Théâtre d’Aubervilliers – R: Alfredo Arias.

V: Jean Rochefort (Robert Macaire), Jean Benguigui, Alain Lahaye, Christine Dejoux, ...

Vrije bewerking van “L’Auberge des Adrets”.

Première op 8 november 1985.

1998 – FREDERICK OU LE BOULEVARD DU CRIME

Auteur: Eric-Emmanuel Schmitt

P: J.-M. Ghanassia, Théâtre Marigny

R: Bernard Murat

V: Jean-Paul Belmondo, Micheline Dax, Philippe Korsand, Florence Darel, Jean Davy, Pierre Vernier, Laurent Spielvogel, e.a.

Het stuk geschreven voor Belmondo ging in

première op 22 september 1998 in het Théâtre de Marigny (Parijs) en is een amalgaam van “L’Auberge des Adrets” en het stuk van Lemaître, Saint Amant, etc.

Theater, spotprent, feuilleton, roman en film hebben van Robert Macaire en zijn vriend Bertrand van 1823 tot ongeveer het einde van die eeuw in Frankrijk volkshelden gemaakt, waarna zij langzaam verkalkten tot antikwarische iconen en zo in het vergeetboek terecht kwamen. “Revivals” via toneel en televisie hebben daar weinig

goeds aan gedaan. Toch valt op dat er recentelijk – nou ja, ik spreek van decennia – meer en meer kritische aandacht wordt geschonken aan het fenomeen dat Robert Macaire vertegenwoordigt. Recente studies laten daar geen twijfel over bestaan, al gaat dat ten koste van het origineel oeuvre.⁹ Het is een verhaal dat we nog zullen meemaken. Om te beginnen in het volgend hoofdstuk.

Mais? Et la musique, mon cher? Ach ja... Dat vergat ik bijna: in 1880 componeerde **Charles Malo** een operette in 1 bedrijf, op tekst van Auguste Jouhaud (daar is ie weer!) en getiteld: *Robert-Macaire en voyage*. Robert Macaire heeft dus ook op de bühne gezongen! Dat is niet verwonderlijk vermits de 19de eeuw tenslotte – naast toneel – ook de eeuw van de operette is en te Parijs **Jacques Offenbach** (*Orphée, La Belle Hélène, La Grande Duchesse, Les Contes d'Hoffmann*) de ongekroonde koning van gezongen theater was. Wat wel verwondert – gezien de constante présence van Robert-Macaire via toneel, volksroman en spotprent – is dat diezelfde Offenbach zich niet liet verleiden tot een volwaardige operette rond die figuur. Maar Offenbach had andere katten te geselen en dus maakte Malo er een eenakter van. Een niemendalletje uiteraard zoals er toen velen gemaakt en nogal gesmaakt werden (Offenbach zelf componeerde er enkele tientallen) als hors-d'oeuvre. Vraag ons niet naar de kwaliteit van deze mini-operette want dat blijft ook voor ons een open vraag.

Iets meer dan twintig jaar later dan, op 23 februari 1901, werd in het Parijse Théâtre des Mathurins *L'Agence Robert Macaire and C^o* opgevoerd. Het was een *operette-bouffe en deux actes* van **Charles Esquier** en waarvoor **William Salabert** de muziek componeerde. Het stuk werd trouwens in 1902 door diezelfde Salabert uitgegeven.

In hun lijflied – hun *profession de foi* – vertellen Macaire en Bertrand (zij runnen beiden het agentschap Robert Pickpocketson and Co.) waarover het gaat:

*Patrons d'une agence d'affaires
Où l'on vole en détail, en grand
(...)
Notre but? Rouler avec grâce
Les bons benêts, les gros gogos.*

Allemaal goede bedoelingen die teniet worden gedaan wanneer beide schurken in amoureuze betrekkingen worden misleid. Men blijft ook hier – al dan niet muzikaal omringd – steeds weer op dezelfde nagel hameren.

Kortom, op de bühne was de rol van R & B in Frankrijk toen zo goed als uitgespeeld. R & B hadden frisse lucht gesnoven en gevonden in het feuilleton en de film maar niet meer gesproken of gezongen in het theater.

Maar toch jammer dat R & B geen betere muzikale omlijsting kregen!

.....
9 Marion Lemaire: *ROBERT MACAIRE: LA CONSTRUCTION D'UN MYTHE*, Paris, H. Champion, 2018
Bénédicte Jarasse: *GENEALOGIE D'UN MYTHE DU XIXIÈME SIECLE. ROBERT MACAIRE, BANDIT DEVENU DANDY*, Acta Fabula, n°2, février 2019.